

STANISŁAW JOP
Lublin

KOŚCIÓŁ ŚW. LEONARDA W ŚREDNIOWIECZNEJ PRZESTRZENI PARCZEWA

Parczew usytuowany jest na terenie puszczy o tej samej nazwie. W przeszłości puszcze: parczewska i kolechowicka tworzyły kompleks leśny, który dzieliła rzeczka Guźnica. Nie da się dokładnie wyznaczyć zasięgu wspomnianych puszczy; z pewną dozą prawdopodobieństwa można założyć, że obejmowały one tereny parafii Ostrów i Parczew w granicach z XVIII w. Trzon ich stanowił widoczny na mapie z początku XIX w. zwarty kompleks leśny pomiędzy Ostrowem a Parczewem¹.

Trudno jednoznacznie określić początki osady. B. Chlebowski informuje, że Długosz pod rokiem 1235 wymienia tę miejscowość²; brak jednakże wzmianki o Parczewie w *Rocznikach* pod tymże rokiem³. Może zamieszczono ją w innym dziele tegoż? Nie zostało to jednak potwierdzone w dotychczasowych pracach, przede wszystkim w *Słowniku* S. Kurasia⁴. Według P. Szafrana parafia parczewska powstała w latach 1374-1401⁵.

Dzieje osady wyprzedzają lokację miasta w 1401 r. przez króla Władysława Jagiełłę. Osiedle miejskie usytuowane w pewnej odległości od wsi Par-

¹ S. J o p, *Pszczyelarstwo w puszczy kolechowickiej i parczewskiej (XVI-XVIII wiek)*, „Region Lubelski” 5-7(1991-1993), s. 39-42 i zał. mapa.

² *Parczew*, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* t. VII, Warszawa 1886, s. 864 (dalej cyt.: *Słown. Geogr. KP*). Sceptycznie do informacji Chlebowskiego i innych (J. Verdmon) odnosi się ks. Kazimierz Wilczyński (*Dzieje parafii Parczew (1401-1945)*, Lublin 1971, s. 1, przyp. 4 (Arch. Uniw. KUL)).

³ J. D ł u g o s z, *Historia Poloniae*, t. II, *Opera Omnia*, t. IX, Kraków 1873, s. 245-248.

⁴ *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, t. III, Warszawa 1983, s. 175, *Dzieje Lubelszczyzny* (DzL).

⁵ *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958, s. 161-162.

czew (Parczow – Parczów⁶) przyjęło jej nazwę; dawną osadę zaczęto nazywać Starym Parczewem. Także kościół parafialny fundacji Władysława Jagiełły stał przed 1401 r.; dokument królewski z tegoż roku uposażający plebana mówi o nim jako o świątyni już istniejącej. Stary Parczew wzmiankowany w 1516 r. (*Parva Parczow*) w 1538 r. został włączony jako przedmieście w skład miasta⁷. Według ostatnich badań (o czym obszerniej dalej) miało to mieć miejsce formalnie w 1543, faktycznie zaś w 1553 r.⁸

Przedmiotem niniejszych rozważań są najstarsze dzieje miejscowości związane w kościołem (kaplicą) św. Leonarda. Skoro wiadomo, że Parczew istniał przed lokacją na prawie niemieckim, interesująca jest lokalizacja członów osiedla: Starego Parczewa, Parczewa.

Według planu z początku XX w. (1907 r.) przestrzeń miejska Parczewa zamyka się w widłach ciągów wodnych: rzeki Piwonii (na północy) oraz rzeczki Konotopy Dużej (na zachodzie). Tylko niewielka część zabudowy mieści się po lewej (zachodniej) stronie Konotopy⁹. Miasto to inaczej aniżeli Ostrów o układzie północ–południe¹⁰, usytuowane jest równoleżnikowo (ryc. 1).

⁶ Parczew (Parczow – Parczów) otrzymać miał swą nazwę od założyciela czy właściciela tej miejscowości – Parcza. Tak dowodzi ks. Piotr Aleksandrowicz (*Parczew – historia parafii*, „Sprawozdania z Czynności Wydawniczej oraz Kronika Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 1967, nr 15, Lublin s. 107 (Spraw. TN KUL); Cz. K o s y l, *Nazwy miejscowe dawnego województwa lubelskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 21, 69. Zalicza Parczów do grupy nazw niejasnego, obcego pochodzenia. Wersja Parczów była używana do 1870 r., od tego roku występuje w pisowni Parczew.

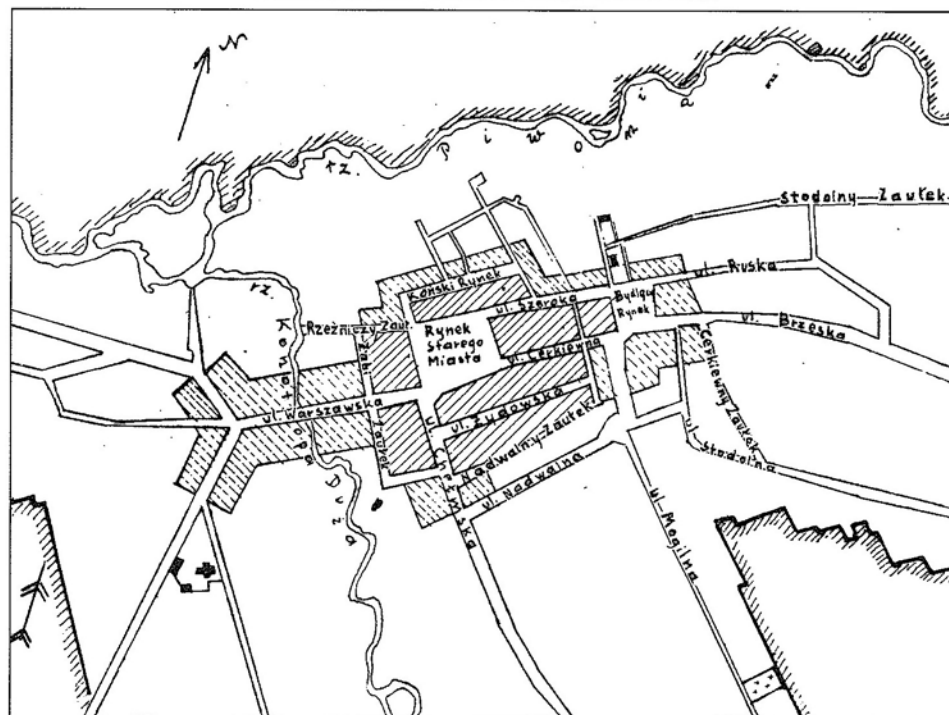
⁷ Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie (AAL), rep. 60, A-184 (Wizytacja 1800 r.), s. 73: „Proinde nos Wladislaus Dei gratia rex Poloniae Luthuaniaeque princeps supremus et haeres..., parochiali ecclesiae nostrae foundationis in Parczow et ipsius rectoribus medietatem molendini cum eius emolumentis, decimam urnam dictam pakow mellis, medietatem thelonei, ...”. Tekst zamieszczony również w *Lustracji województwa lubelskiego* wyd. A. Wyczański, Wrocław–Warszawa 1959, s. 54-55 (Lustr. woj. lub.) 1565, ; S z a f r a n, dz. cyt., s. 161-162; F. K i r y k, *Z badań nad urbanizacją Lubelszczyzny w dobie Jagiellońskiej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 43, Prace Historyczne VI, 1972, s. 149-150.

⁸ R. S z c z y g i e ł, *Lokacje miast w Polsce w XVI wieku*, Lublin 1989, s. 57-58, 174, przyp. 241-246; t e n ż e, *Ostrów Lubelski w XVI wieku. Lokacja miasta na prawie niemieckim*, w: *Dzieje Ostrowa Lubelskiego*, red. R. Szczygieł, Lublin–Ostrów Lubelski 1998, s. 61 (DOL).

⁹ Plan Parczewa z 1907 r. zamieszcza w swojej pracy M. Zakrzewska-Dubasowa (*Parczew w XV-XVIII wieku*, Lublin 1962, s. 8).

¹⁰ Ostrów ma układ przestrzenny na osi północ–południe. Zob. S. J o p, *Ostrów Lubelski w XVII-XVIII wieku*, DOL, s. 78-87 i ryc. s. 79.

PLAN MIASTA PARCZEWA Z ROKU 1907, CENTRUM MIASTA

Obszerniejsza, interesująca informacja odnosząca się do najstarszego osiedla zawarta jest w wizytacji z początku XVII w. (1603 r.). Dotyczy ona kaplicy św. Leonarda: „Kaplica św. Leonarda położona poza miastem Parczewem, na polu (przestrzeni) za folwarkami (rolami, niwami) miejskimi i przedmieściem zwanym potocznie Koczergi, nad rozlewiskiem (stawem) nazywanym Piwonia, przy drodze publicznej (gościńcu) w kierunku Kocka; wybudowana została przed wielu laty, służyła początkowo jako kościół parafialny temu miastu, obecnie zaś zniszczona”¹¹.

¹¹ AAL Rep 60, A-96 (Wizytacja z 1603 r.) s. 288: „Capella Sancti Leonardi extra civitatem Parczoviensem, in campo post predia civilia et suburbium dictum vulgo Koczergi supra stagnum dictum Piwonia et iuxta viam publicam versus Koczko a multis annis aedificata, antea pro ecclesia parochiali eidem civitati Parczoviensi servebat. Tunc vero desolata...”.

Tekst ten będzie jeszcze w zestawieniu z innymi przekazami w dalszej kolejności dokładnie analizowany.

Interesujący jest patron kościółka. Święty Leonard żył w ostatnich dziesięcioleciach V i pierwszej połowie VI stulecia. Wybrał życie pustelnicze. Osiadł w lesie w pobliżu Limoges (Akwitania), gdzie z czasem założył klasztor. Zasłynął poprzez swoją działalność leczniczą i kaznodziejską. Jego kult jako patrona chorych, więźniów, jeńców wojennych, rozprzestrzenił się poza Galię na Niemcy, Anglię, a nawet Italię. Również w Polsce ten święty był szczególnie czczony w średniowieczu; dowodem tego są najstarsze kościoły, jak np. krypta św. Leonarda katedry wawelskiej z X w.¹² W pobliskim Łukowie, według źródła z 1603 r., kościółek (kaplica) poświęcony temu świętemu miał być fundowany przed 300 laty¹³, a zatem w XIII stuleciu. Biorąc pod uwagę charakter wezwania, można odnieść również w Parczewie początki kościoła św. Leonarda do XIII w.¹⁴ Do lokacji miasta była to świątynia parafialna.

Rozwój przestrzenny miasta (średniowiecznego w szczególności) należy rozpatrywać poprzez lokalizację jego publicznych budowli, przede wszystkim kościołów oraz grodu. Tak można było poczynić w wielu miastach (np. w Sandomierzu)¹⁵. W przypadku Parczewa sytuacja jest trudniejsza; zabudowa, w tym kościoły, była drewniana, stąd często brak śladów budowli i trudności w ich lokalizacji. Nie znaczy to jednak, aby takich prób nie podejmować. Ważna jest wiedza mieszkańców, oparta na znajomości terenu i dawnych przekazach. Cenne są informacje lokalnych badaczy i regionalistów. W Parczewie do takich należy A. Nosalski¹⁶. Konfrontacja ustnych przekazów dotycząca istniejących w przeszłości świątyń z pozostałościami dawnych cmentarzy ma tu szczególne znaczenie. Obecność bowiem przy ko-

¹² SS., *Leonard, Leonhard albo Lienhard*, w: *św. Encyklopedia Kościelna*, wyd. ks. M. Nowodworski. t. XII, Warszawa 1879, s. 125-126; A. M. Z i m m e r m a n n, *Leonhard*, hl. (*Fest. 6 Nov.*), *Einsiedler*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. VI, Freiburg 1961, coll. 965-966; W. Z a l e s k i, *Święci na każdy dzień*, Łódź 1982, s. 687-688.

¹³ R. O r ł o w s k i, J. R. S z a f l i k, *Dzieje miasta Łukowa*, Lublin 1962, s. 52 i przyp. 137-138.

¹⁴ Według zestawień S. Litaka (*Kościół Łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1996, s. 553, 570, 580) na terenie Polski było: 28 kościołów parafialnych, 39 kościołów filialnych i kaplic, 3 kościoły zakonów męskich pod wezwaniem św. Leonarda.

¹⁵ S. J o p, *Lokalizacja kościoła św. Mikołaja w średniowiecznej przestrzeni miejskiej Sandomierza*, „Pamiętnik Sandomierski” 3(1997), s. 47-61; A. B u k o, *Początki Sandomierza*, Warszawa 1998, s. 91-126.

¹⁶ A. N o s a l s k i, *Z dziejów Parczewa*, Biała Podlaska 1998.

ściele cmentarza starochrześcijańskiego świadczy o parafialnym charakterze tegoż¹⁷. Układ przestrzenny na osi wschód–zachód, uwarunkowany był konfiguracją terenu. Stanowiły je bagna, mniejsze lub większe stawy i rozlewiska, przede wszystkim zaś ciekii wodne Piwonii i Konotopy. Jak już wspomniano spełniały one funkcję obronną, ale jednocześnie ograniczały budownictwo; mogło ono być usytuowane na terenach wyżej położonych.

Skoro najstarsza osada-wieś Parczew miała związek z kościółkiem (kaplicą) św. Leonarda, należy zlokalizować samą świątynię. Z pewnością nie można się zgodzić, że znajdowała się ona na przedmieściu Koczergi, jak to przyjmuje R. Brykowski¹⁸. Wizytacja z 1603 r. wyraźnie bowiem informuje *...post predia civilia et suburbium dictum vulgo Koczergi*, a więc za folwarkami (rolami, gruntami, polami¹⁹) miejskimi i przedmieściem zwanym potocznie Koczergi²⁰. Położona ona była zatem w pobliżu – za tą miejscowością, a nie w niej; miejscowość Koczergi pozostaje jednak jakimś wyznacznikiem. Określenie: za folwarkami (rolami) miejskimi nie jest dokładne. Trudno tu o inne, skoro role te usytuowane były w różnych miejscach w okolicy Parczewa²¹. We wspomnianym źródle są dalsze informacje dotyczące lokalizacji kościółka: „...*supra stagnum dictum Piwonia et iuxta viam publicam versus Kocko...*”, „...nad rozlewiskiem (stawem)²² nazywanym Piwonia, przy drodze publicznej (gościńcu) w kierunku Kocka...”²³. Wyznacznikiem jest więc droga i zbiornik wodny (staw). W lokalizacji pomocną okazała się mapa Kwatermistrzostwa z lat dwudziestych XIX w. (ryc. 2)²⁴.

¹⁷ Tak dowodzi K. Schäfer (*Pfarkirche und Stift im deutschen Mittelalter*, Stuttgart 1903, s. 25).

¹⁸ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. VIII: *Województwo lubelskie*, z. 14, *Powiat parczewski*, red. R. Brykowski, E. Smulikowska, oprac. R. Brykowski, Warszawa 1970, s. 7 (dalej KZSP).

¹⁹ A. J o u g a n, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1958, s. 526. Według tegoż słownika *praedium* znaczy: nieruchomość, posiadłość ziemska, folwark, gumno, rola, grunt, pole.

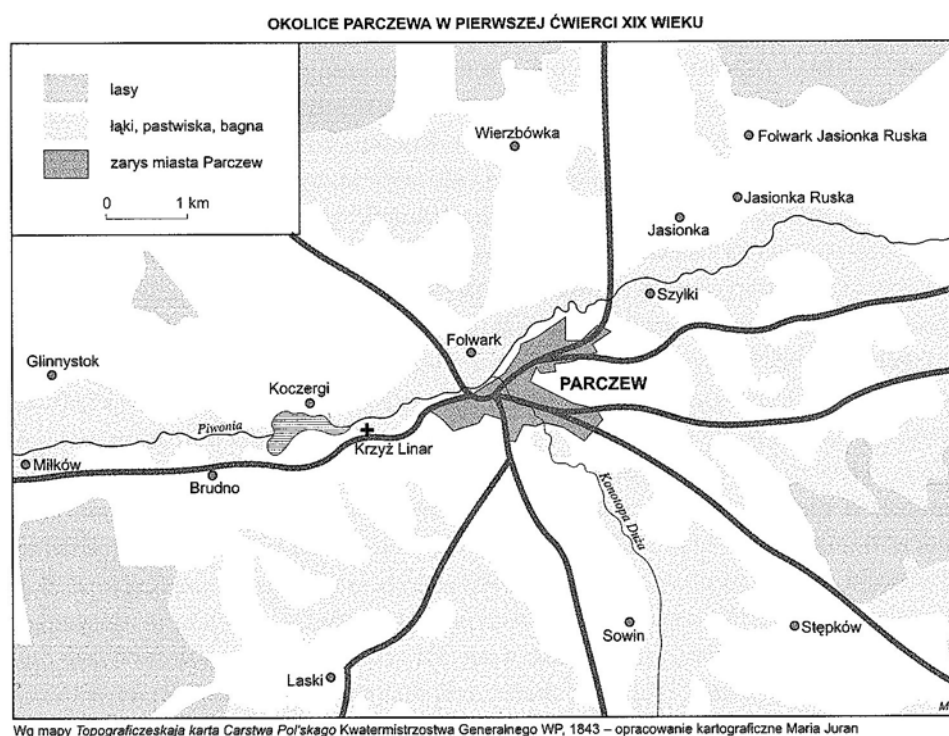
²⁰ Zob. przyp. 11.

²¹ Lustr. woj. lub. 1565, s. 52. Znajdowały się one między innymi następującymi miejscowościami: Koczergi, Jasionka, Sowin, Glinny Stok. Opłaty wnoszone były także: *ex campo Nova Civitas hoc est de antiqua villa Parczow civitati iuxta privilegium incorporata pro suburbio*. Zob. także zał. ryc. 2.

²² J o u g a n, *Słownik*, s. 641: *stagnum* znaczy: woda stojąca, staw, jezioro.

²³ Zob. przyp. 11.

²⁴ *Karta topograficzna Królestwa Polskiego* (skala 1:126000). Materiały zostały zebrane i częściowo sama mapa wykonana przez kwatermistrzostwo wojsk polskich, stąd również nazwa: Mapa Kwatermistrzostwa Królestwa Polskiego; dokończona i wydana natomiast

Wieś Koczergi²⁵ na tej karcie usytuowana jest na północ od ciągu wodnego Piwonii; idąca natomiast na zachód droga w kierunku Czemiernik, a dalej

w 1843 r. przez generała wojsk rosyjskich Richtera. Zob. K. B u c z e k, *Mapa województwa krakowskiego z doby sejmu czteroletniego (1789-1792)*, „Źródła i Metoda” 1930, s. 20-21; por. S. J o p, *Zasiedlenie pojezierza w rejonie Ostrowa Lubelskiego (XIII-XVIII w.)*, Lublin 1998, s. 29-30.

²⁵ Koczergi oddalone są od Parczewa 3 km; W i l c z y Ń s k i, *Dzieje parafii Parczew*, s. 21; Kosyl (*Nazwy miejscowe*, s. 15-21) nie określa bliżej nazwy Koczergi. Ze względu na brzmienie najbliższa jest ona nazwom rodowym, np. Wierzejki, Kostry.

Kocka, na południe od linii rzecznej (ryc. 2)²⁶. Mapa wykazuje również zbiornik wodny (jezioro, rozlewisko) na rzece Piwonii w pobliżu wsi Koczergi. Kościół (kaplica) św. Leonarda usytuowany był więc na południe od ciągu wodnego Piwonii; zatem nie we wsi Koczergi, ale w pewnej od niej odległości, niedaleko wymienionego wyżej rozlewiska. Mapa Kwatermistrzostwa zaznacza w pobliżu tegoż zbiornika wodnego usytuowany przy drodze „Krzyż Linar” (ryc. 2). Postawiono go, jak można przypuszczać, na miejscu dawnej kaplicy lub, co prawdopodobiejsze, przykościelnego cmentarza. Według wiedzy mieszkańców, opartej na znajomości terenu, znaleziskach i dawnych przekazach – św. Leonard był usytuowany naprzeciwko dzisiejszej huty szkła w Parzewie (Aleksandrowicz) czy w miejscu tejże huty (Nasalski). Wspomniany Nasalski natrafił przy znajdującym się w pobliżu krzyżu kości ludzkie, pozostałości cmentarza²⁷. Potwierdza to parafialny charakter tej świątyni w przeszłości²⁸. Kaplica św. Leonarda miała ulec zniszczeniu w pierwszej połowie XVII w.²⁹

Kościół św. Leonarda był wzmiankowany wcześniej. Usytuowany miał on być obok sadzawek (1545)³⁰, ogrodu (1565, 1570)³¹. Lustracja z 1570 r. lokalizuje ponadto obok tego kościółka młyn „nadolny” na rzece Piwonii³². O młynie w pobliżu tej świątyni informuje źródło z 1591 r.³³ Najważniejszy

²⁶ Dla ścisłości trzeba odnotować, że przez wieś Koczergi biegnie na zachód trakt lokalny o mniejszym znaczeniu aniżeli gościniec kocki; stąd nie został zaznaczony na zał. ryc. 2. Kieruje się on nie do Kocka, ale na Glinny Stok, a dalej w kierunku północnym do Suchej Woli. Zob. mapa Kwatermistrzostwa, kol. VI, sek. IX.

²⁷ A l e k s a n d r o w i c z, *Parzew – historia parafii*, s. 108-109; N o s a l s k i, *Z dziejów Parczewa*, s. 15, 49-50. Huta szkła usytuowana jest na południe od ciągu rzecznego Piwonii.

²⁸ Zob. wyżej przyp. 17.

²⁹ A l e k s a n d r o w i c z, *Parzew – historia parafii*, s. 109; W i l c z y Ń s k i, *Dzieje parafii*, s. 38-39; N o s a l s k i, *Z dziejów Parczewa*, s. 50; KZSP, VIII, z. 14, s. 7.

³⁰ Dekret z 1545 r. sporządzony pomiędzy mieszczanami parczewskimi a wojewodą sandomierskim, potwierdzony przez króla Zygmunta Augusta 19 VII 1565 r. – *Lustracja województwa lubelskiego 1661*, wyd. H. Oprawko i K. Schuster, Warszawa 1962, s. 30-31.

³¹ Lustr. woj. lub. 1565, s. 52: *hortus post S. Leonardum*; *Archiwum Państwowe w Lublinie – Księga Miasta Lublina nr 311, Lustracja starostwa parczewskiego 1570*, s. 32 (APL-KML-Lustr. star. parcz. 1570): *de hortis post S. Leonardi*.

³² APL-KML-nr 311-Lustr. star. parcz. 1570, s. 35: *Młyny 4. Pierwszy młyn... na rzece Piwonii... Trzeci młyn „nadolny” obok kościoła św. Leonarda na tejże rzece*; por. Z a k r z e w s k a – D u b a s o w a, *Parzew*, s. 24; KZSP, VIII, z. 14, s. 7.

³³ Z a k r z e w s k a – D u b a s o w a, *Parzew*, s. 41 (cyt. za: parczewską księgą wójtowsko-ławniczą); por. KZSP, VIII, z. 14, s. 7.

przekaz, również dotyczący młyna, zawarty jest w źródle z 1565 r.; wiąże on jednocześnie Stary Parczew ze św. Leonardem (*Trzeci młyn na Starym Parczowie u S. Lenarta,...*)³⁴.

Trzeba odnotować również obszerniejszy fragment zamieszczony w wizytacji z 1595 r. Według tegoż źródła dawno zbudowana drewniana kaplica św. Leonarda usytuowana jest poza miastem, na polu (placu, równinie)³⁵ za rolami (folwarkami) miejskimi. Nie ma ona żadnych funduszy; msze w niej odprawiane są przez wikarych³⁶. Zatem, jak wynika z powyższego, w końcu XVI w. kościół ten był jeszcze czynny.

Informacje różnych źródeł uzupełniają się. Najstarsza część Parczewa była związana z kościółkiem (kaplicą) św. Leonarda. Usytuowana ona była również w widłach cieków wodnych Piwonii i Konotopy, ale po lewej stronie tej ostatniej, na zachód od późniejszego osiedla miejskiego. Gościniec w kierunku Kocka biegł równolegle do linii rzecznej Piwonii, po jej południowej stronie. Wieś Koczergi położona na drugim – północnym – brzegu nie mieściła się w tej przestrzeni.

Parafia w Parczewie powstała zatem wcześniej aniżeli w latach 1374-1401, jak podaje Szafran³⁷. Ze względu na kult św. Leonarda i analogie do Łukowa można odnieść jej początki do XIII w.³⁸

Trzeba zasygnalizować, że św. Leonard był również współpatronem klasztoru augustianów w Parczewie. Klasztor ten pod wezwaniem Bożego Ciała, świętych Leonarda i Marcina oraz Wszystkich Świętych ufundowany został, jak informuje o tym dokument, w 1447 r. przez Jana z Czyżowa, wówczas namiestnika króla polskiego³⁹. Usytuowany był on przy wjeździe na most

³⁴ *Lustr. woj. lub. 1565*, s. 73.

³⁵ J o u g a n, *Słownik*, s. 86: *campus* znaczy: pole, równina, kraj.

³⁶ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK), nr 3 (Wizytacja 1595), k. 47v: „Extra civitatem in campo ultra praedia civitatem antiquitus ex lignis Capella S. Leonardi constructa, nulla habens fundationes... in ea per vicarios missae recte”.

³⁷ *Rozwój*, s. 161-162. Z terenu archidiakonatu lubelskiego stwierdza się znaczne luki w wykazach świętopietrza. Zapewne ze względu na peryferyjność i zbyt mały dochód nie znalazła się w spisie parafia Parczew; por. T. Ł a d o g ó r s k i, *Studia nad zaludnieniem Polski XIV wieku*, Wrocław 1958, s. 102-114.

³⁸ Zob. wyżej s. 182 i przyp. 12-14; por. S z a f r a n, *Rozwój*, s. 161-162 – dyskusja dotycząca definicji parafii.

³⁹ *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. III, wyd. S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 218-219 (ZDM); S. K u r a ś, *Klasztor Augustianów w Parczewie 1447-1609*, Spraw. TN KUL 1967, nr 15, s. 132-133; t e n ż e, *Słownik*, s. 175.

w Parczewie⁴⁰. Miał on znajdować się w miejscu późniejszej lokalizacji kościoła Świętego Ducha, naprzeciwko królewskiego dworu za mostem po lewej (zachodniej) stronie Konotopy⁴¹. Nie wiadomo, dlaczego klasztor ten nie został uwzględniony w księdze uposażeń Jana Długosza. Kuraś przypuszcza, że była to zbyt skromna fundacja. Losy klasztoru nie są znane; przestał on istnieć w ciągu XVI w.; ostatni raz był wzmiankowany w 1609 r.⁴² Tenże klasztor, poza faktem, że św. Leonard był jego współpatronem, nie miał nic wspólnego z kościółkiem-kaplicą św. Leonarda.

Na omawianym, lesistym, bagiennym, z licznymi rozlewiskami terenie osadnictwo zaczęło się stosunkowo późno. Znaleziono wprawdzie w Parczewie 8 krzemiennych sierpów, które początkowo odniesiono do kultury strzyżowskiej (pierwszy okres brązu: 1800-1500 pne.)⁴³, po uściśleniu chronologii – do kultury trzeńskiej (drugi okres brązu: 1500-1300 pne.)⁴⁴, to jednak ciągłość osadniczą zauważa się od XIII stulecia. Znaleźiska te pochodzą z terenu Starego Parczewa, pobliza kościoła św. Leonarda, ok. 200 metrów na południowy wschód od huty szkła (Nasalski). W XIII w., a nie wykluczone, że wcześniej, powstało osiedle wiejskie Parczew skupione przy kościółku-kaplicy św. Leonarda. Łaciński charakter świątyni świadczy, że była to wieś polska. Trzeba to wyraźnie zaznaczyć, ponieważ położone na południu Kolechowice zostały w XIII w. zasiedlone przez ludność ruską⁴⁵. Ten najstarszy Parczew usytuowany był w widłach ciągów wodnych Piwonii (na południu) i Konotopy (na zachodzie). Wydaje się, że osadnictwo na prawym (wschodnim) brzegu Konotopy zaczęło się w ciągu XIV w., a z pewnością w kilku czy kilkunastu latach przed formalną lokacją miasta w 1401 r. To samo dotyczy kościoła parafialnego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny; w 1401 r. świątynia ta już istniała. Tak wynika z za-

⁴⁰ ZDM, cz. III, s. 219 „...in pede pontis oppidi Parczow...”; K u r a ś, *Klasztor*, s. 132-133; t e n ż e, *Słownik*, s. 175.

⁴¹ Według miejscowego regionalisty Nosalskiego (*Z dziejów*, s. 51-54), kościół Świętego Ducha po przeniesieniu miał być usytuowany poza bramą lubelską, przy drodze publicznej, u zbiegu obecnej (2000 r.) ul. Mickiewicza z ul. Wojska Polskiego.

⁴² K u r a ś, *Klasztor*, s. 133; por. N o s a l s k i, *Z dziejów*, s. 54.

⁴³ S. Ż ó ł k o w s k i, *Parczew, woj. bialskopodlaskie*, „Informator Archeologiczny. Badania rok 1987” 1988, s. 67; J. L i b e r a, A. Z a k o ś c i e l n a, *Wykorzystanie surowców krzemiennych z okolic Świechowa w schyłkowym neolicie i wczesnej epoce brązu w Polsce środkowowschodniej*, „Lubelskie Materiały Archeologiczne” 6(1991), s. 115.

⁴⁴ J. G u r b a, *Okolice Ostrowa Lubelskiego w pradziejach*, DOL, s. 22 i tabela s. 26-27.

⁴⁵ J o p, *Zasiedlenie*, s. 43-44, 49, 74-75.

chowanego w transumpcie dokumentu dotacyjnego króla Władysława Jagiełły z tegoż roku⁴⁶. Budowa świątyni mogła się zapewne rozpocząć po wstąpieniu na tron (1386 r.) wspomnianego władcy⁴⁷. Tenże drewniany kościół wymienienia w drugiej połowie XV w. Jan Długosz⁴⁸. Świątynia ta położona była przy północnej pierzei rynku⁴⁹.

Lokacja miasta i umiejscowienie w nim zjazdów wiąże się z unią polsko-litewską⁵⁰. Nie trzeba przypominać, że był to Parczew położony po prawej – wschodniej – stronie Konotopy. Pierwotne osiedle po zachodniej stronie tejże rzeczki zaczęto nazywać Starym Parczewem W 1538 r. Stary Parczew wszedł w skład miasta jako przedmieście. Jak dowodzi R. Szczygieł ówczesny starosta parczewski Jan Tęczyński podjął próbę stworzenia z tegoż przedmieścia osiedla konkurencyjnego w stosunku do Parczewa. Miało się ono nazywać: Nowe Miasto Parczew. Mieszczanie odwołali się do króla, który w 1543 r. przesądził spór na ich korzyść i poddał formalnie Nowe Miasto jurysdykcji władz Parczewa. Faktycznie nastąpiło to po śmierci wojewody Tęczyńskiego w 1553 r.⁵¹ Od tej pory Nowe Miasto funkcjonowało na prawach przedmieścia⁵².

⁴⁶ Zob. wyżej przyp. 7.

⁴⁷ K. S z a j n o c h a, *Jadwiga i Jagiełło. Opowiadania historyczne*, cz. V, Warszawa 1902, s. 46.

⁴⁸ *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. II, Kraków 1864, s. 548: *Parczow. Oppidum habens in se parochialem ecclesiam ligneam, Assumptioni Sanctae Mariae dicatam, cuius proprietates ad serenissimum Poloniae regem pertinet. In quo sunt lanei...* Część dzieła Długosza dotycząca kościołów parafialnych powstała w latach 1478-1480 – S. K u r a ś, *Regestrum Ecclesiae Cracoviensis. Studium nad powstaniem tzw. Liber beneficiorum Jana Długosza*, Warszawa 1966, s. 40-45.

⁴⁹ KZSP, VIII, z. 14, s. 7; Z a k r z e w s k a – D u b a s o w a, *Parczew*, s. 79-81. Uściślając jego lokalizację na współczesnym (2000 r.) planie, należy zaznaczyć, że według regionalisty Nosalskiego stał on przy ul. Szerokiej, w miejscu, gdzie obecnie znajduje się pawilon handlowy. W pobliżu (skrzyżowanie ul. Szerokiej i Strażackiej) odkryto niedawno mnóstwo ludzkich szkieletów, pozostałość cmentarza przy kościele parafialnym Wniebowzięcia NMP – N o s a l s k i, *Z dziejów Parczewa*, s. 56-57; por. A l e k s a n d r o w i c z, *Parczew*, s. 109.

⁵⁰ Z a k r z e w s k a – D u b a s o w a, *Parczew*, s. 9-35, 79-80; A. S o c h a c k a, *Zjazdy polsko-litewskie w Lublinie i Parczewie w czasach Władysława Jagiełły*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” sectio F, vol. XLI/XLII (1986/1987), s. 70-79.

⁵¹ Zob. wyżej przyp. 8.

⁵² S z c z y g i e ł, *Lokacje miast*, s. 58. Autor zwraca uwagę na zwrot w *Lustr. woj. lub. 1565*, s. 52: *ex campo Nova Civitas hoc est de antiqua villa Parczow civitati iuxta privilegium incorporate pro suburbio*.

DIE KIRCHE ST. LEONHARD
IM MITTELALTERLICHEN RAUM VON PARCZEW

Z u s a m m e n f a s s u n g

Diese Feststellungen basieren auf den Überlieferungen über die Visitationen der Pfarrei und der Musterung der königlichen Güter; als hilfreich erwies sich auch die in den dreißiger Jahren des 19. Jahrhunderts angefertigte topographische Landkarte des Königreiches Polen (die sog. Quartiermeisterkarte).

Der in lößiger und vor allem sumpfiger Umgebung gelegene Flecken Parczew wurde von den Wasserstraßen der Pivonia im Norden und der von Süden her in sie einmündenden Konotopa abgesichert. Besiedelt wurde der Raum in der Gabelung dieser Flüsse; anfangs auf dem linken (westlichen), später auf dem rechten (östlichen) Ufer der Konotopa. Die um die Kapellkirche St. Leonhard konzentrierte älteste dörfliche Niederlassung entstand, wie angenommen werden kann, bereits im 13. Jahrhundert. Der Aufstieg dieses Fleckens steht im Zusammenhang mit der polnisch-litauischen Union. Zu Beginn des 15. Jahrhunderts (1401) befand sich auf dem rechten, östlichen Ufer eine gleichnamige Stadtsiedlung mit einer Pfarrkirche zur Himmelfahrt Unserer Lieben Frau. Der älteste Teil des Fleckens auf der westlichen Seite der Konotopa (Alt-Parczew) wurde auf den Rang einer Vorstadt reduziert. Formal geschah dies im 16. Jahrhundert. Die Kapellkirche St. Leonhard bestand bis Ende des 16. Jahrhunderts; sie wurde in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts zerstört.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich